

Tretia kapitola

Moskva, pondelok 26. november 1923

Červené námestie nedostalo svoje meno podľa farby múrov Kremľa, nenazvali ho tak ani komunisti verní svojej strane. *Krasnaja ploščad'* znamená v preklade Krásne námestie, pretože *krasnaja* voľakedy znamenalo krásna.

Alexandra Michailovna Kollontajová zachmúrene kráčala cez veľké otvorené priestranstvo. Nové mocenské centrum Sovietskemu zväzku lemovali múry a po prvom skutočnom snežení bolo námestie celkom biele. Asi dvadsať robotníkov sa práve pustilo do odhadzovania snehu. Zopár nákladných áut so snehovými pluhmi vykonávalo hrubú prácu, avšak nedarilo sa im manévrovať medzi ľuďmi, ktorí sa nachádzali za múrmi Kremľa. Preto väčšinu snehu odhadzovali ručne. Bolo skoré popoludnie a žlté kužele svetla z plynových lúčok kontrastovali s tmou, ktorá sa znášala na hlavné mesto Ruska. Pestré kupoly Chrámu Vasilija Blaženého sa očarujúco vynímali na pozadí tmavosivej oblohy.

Inokedy by to Alexandra Kollontajová považovala za nádherný pohľad. Dnes sa tým nedokázala nadchnúť. Mala za sebou dlhú cestu z Kristianie, nočným vlakom pricestovala v to ráno na Nikolajevskú železničnú stanicu a odtiaľ sa rovno vybrala na návštevu svojho chorého blízkeho priateľa Vladimira Lenina.

Hrdina revolúcie ležal na svojej dači v Gorkách neďaleko hlavného mesta. Za posledných osemnásť mesiacov utrpel kedysi energický a charizmatiký muž tri mozgové porážky. Ostal z neho len tieň, pacient, o ktorého sa bolo treba neustále starať. Súdruh Lenin, ktorý

predniesol toľko rečí a dokázal zapáliť tisícky ľudí pre revolúciu, teraz nedokázal prehovoriť. Z Leninovho pohľadu vyčítala, že ju spoznal a že sa jej potešil. Ale pochopila aj to, že už mu neostáva veľa času. Dnes sa pravdepodobne videla s Vladimirom Leninom naposledy.

Poznali sa vyše desať rokov. Obaja stáli na čele vzbury proti cárovi, každý mal za sebou svojich stúpencov. Zatiaľ čo Lenin bol zapálený bolševik a revolucionár, Kollontajová patrila spočiatku k menševikom a prikláňala sa skôr k postupným reformám. Od roku 1914 však boli obaja aktívnymi bolševikmi a neúnavne bojovali za víťazstvo revolúcie. Úzko spolupracovali a Alexandra Kollontajová bola istý čas aj Leninovou milenkou. Jednou z mnohých – ako zistila – ale napokon boli komunisti. A zastávali názor, že takmer o všetko sa treba deliť s ostatnými.

Nedávno zavŕšila päťdesiatjeden rokov. Keď pozorovala svojho umierajúceho priateľa v Gorkách, prvý raz si uvedomila, ako zostarla. Šesť rokov, ktoré uplynuli od vypuknutia revolúcie, si vyžiadalo svoju daň. Sprvu bola súčasťou najužšieho mocenského okruhu, členkou ústredného výboru strany bolševikov a ministerkou sociálnych vecí. Postupne – ako sa Leninov zdravotný stav zhoršoval, mizli z najvyšších pozícií aj pôvodní revolucionári. A pred rokom ju poslali do Nórska, do Kristianie, ako obchodnú vyslankyňu Sovietskeho zväzu.

O šesť rokov mladší a nesmierne ctižiadostivý Josif Stalin držal teraz v rukách takmer všetku moc v Kremli. Lenin ju pred ním varoval. Otvorene kritizoval nového generálneho tajomníka ústredného výboru komunistickej strany a nielen pre jeho zdravotný stav ho odstavili na bočnú líniu. Stalin zastupoval svoju funkciu už pol druhu roka a počas toho krátkeho obdobia sa mnohé zmenilo. Čoraz viac ľudí chápalo, že to, čo je na spadnutie, sa nedá nazvať inak ako čistkou. Stalin posunul mocenskú rovnováhu v Kremli. V Sovietskom zväze už viac nerozhodovali štátne orgány, ale Stalin a jemu blízki členovia politbyra komunistickej strany.

Alexandra Kollontajová sa striasla a paranoidne sa poobzerala po Červenom námestí. Takéto názory by mali okamžite fatálne následky – stačilo, aby niekto vytušil, čo si myslí. Ak bol človeku život milý, dával si pozor na ústa a prikyvoval. Tak sa to od nej očakávalo aj

v ďalekom Nórsku. Revolúcia to od nej vyžadovala. Ešte stále sa cítila skrz-naskrz ako revolucionárka a komunistka, hoci bolo presvedčenie jednotlivých súdruhov vystavené ťažkej skúške.

Na schôdzke, na ktorú sa náhlila, sa chystali diskutovať o Nórsku. O malej krajine, s ktorou susedili na severe, sa mala rozprávať s Josifom Stalinom. V Kristianii sa posledné mesiace hovorilo o tom, že by Nórsko malo uznať komunistický režim v sovietskom Rusku, aby sa vzťahy medzi krajinami znormalizovali. V nemalej miere to rozoberali aj podnikatelia, a tých teda nebolo skutočne možné obviňovať z priateľstva s komunistami. Kollontajová poslala do Moskvy správu, v ktorej názory Nórov zhrnula a predpokladala, že preto ju zavolali domov a požiadali, aby sa dostavila do pracovne súdruha Stalina.

Jej prvou prioritou však bola návšteva v Gorkách, ktoré boli pol druhu hodiny vlakom južne od hlavného mesta. Chcela sa rozlúčiť so starým priateľom. Hodinu sedela pri jeho posteli a potom nasadla na vlak do Moskvy a z Paveleckej stanice sa odviezla preplnenou električkou cez mesto k Chrámu Vasilija Blaženého, Červenému námestiu a ku Kremľu.

Po revolúcii úplne uzavreli šesťstoročnú baštu moci v srdci Moskvy, prístup do nej mali len ľudia z najužších okruhov komunistickej strany. Kňazov, mníchov a mnišky, ktoré kedysi žili v kláštoroch za kremelskými múrmi, vyhnali. Teraz sa v Kremli nachádzali kancelárie štátneho aparátu a byty najvyšších predstaviteľov krajiny. Len zopár osôb dostalo *propusk* a mohlo vojsť dnu. Vladimir Lenin býval i pracoval v trojuholníkovej budove senátu až do okamihu, keď sa utiahol do Goriek, aby tam umrel.

Kollontajová uvažovala nad tým, prečo sa asi schôdzka koná v Kremli. Stalin síce býval za jeho múrmi, ale cez deň pracoval v budove ústredného výboru na námestí Staraja ploščad', niekoľko stoviek metrov na východ od Kremľa. To, že ju generálny tajomník požiadal o stretnutie práve tu, mohlo byť zlým znamením, rovnako dobre to však nemuselo znamenať vôbec nič. S Josifom Stalinom človek nikdy nevedel.

Alexandra Kollontajová pristúpila k stráži pri bráne v Mikulášskej veži a ukázala svoj *propusk*. Prešla pohľadom stenu nad osem met-

rovou dubovou bránou. Ešte stále na nej bolo vidno zvyšky ikony svätého Mikuláša. Pracovalo sa na odstránení stôp po cárovi a cirkvi, ale veľmi v tom nepokročili. Spomenula si, že ani nie tak dávno hlasovala aj ona na ústrednom výbore strany za zničenie všetkých cársnych a cirkevných symbolov v Kremli. Predstavitelov cirkvi chceli vyhnúť a pekné budovy za múrmi mali slúžiť strane.

Dvaja mladí vojaci z elitnej jednotky Červenej armády ju eskortovali cez bránu k žltej budove senátu. Bol to len kúsok. Potom prešla cez dlhé chodby a prijal ju Ivan Tovstucha, šéf sekretariátu generálneho tajomníka. Tridsaťpäťročný Tovstucha spravil bleskovú kariéru v strane vďaka tomu, že sa držal Lenina i Stalina. Keď Lenin ochorel, nadobudol ešte významnejšie postavenie – stal sa hlavným archivárom a venoval sa výskumu Leninových spisov. A najnovšie sa ocitol na kandidátke do ústredného výboru komunistickej strany. Prísne vzaté sa Kollontajová nachádzala v hierarchii vyššie než Tovstucha, ale aj tak sa ho bála. Pred všetkými, ktorí patrili k Stalinovmu blízku okruhu, sa bolo treba mať na pozore.

Alexandra Kollontajová si všimla zmeny, ktoré sa udiali v hlavnom stane strany v priebehu posledných niekoľkých mesiacov, čo tu bola naposledy. Vedelo sa, že nový generálny tajomník cíti odpor k starým veciam a všetkému s príchutou minulosti, nuž dal vyhodiť starý inventár a strhnúť zo stien a stropov ornamenty. Tmavé drevené panely nahradili ozdobné výrezy, zrkadlá a zlaté ozdoby.

Keď ju Ivan Tovstucha viedol do pracovne generálneho tajomníka, usmieval sa. Vedel niečo, čo ona nie. Zarazilo ju, že Stalin má na sebe uniformu Červenej armády – jeho vojenská kariéra bola veľmi skromná. V poslednom čase takmer prestal nosiť civilné oblečenie, uniforma zdôrazňovala jeho pozíciu vrchného veliteľa. Videlo sa jej, že má dobrú náladu. To ju znepokojilo. Alexandra Kollontajová zažila generálneho tajomníka, keď zúril, aj keď prekypoval milotou. Nebolo pochyb, že rozhnevaný Stalin desil ľudí menej.

„Vitaj, súdružka Kollontajová. Dobré, že ťa máme opäť v Moskve.“

Josif Stalin jej podal ruku na pozdrav a viedol ju ku konferenčnému stolu na konci veľkej pracovne. Tam už sedeli dvaja muži. Okamžite ich spoznala. Obaja boli v strednom veku, mali brady a fúzy

– zastrihnuté tak, ako to bolo populárne od vypuknutia revolúcie. A z očí im vyčítala, že nemajú problém tasiť nôž a podrezať hrdlo komukoľvek, kto sa im znepáči.

Georgij Čičerin bol ľudovým komisárom Sovietskeho zväzu pre zahraničné veci. Inými slovami sovietsky minister zahraničných vecí. Súdruh Čičerin nepatril práve k jej najlepším priateľom, v posledných mesiacoch si vymenili niekoľko ostrých slov. Vedľa neho sedel Felix Dzeržinskij, šéf obávanéj tajnej polície OGPU, ktorú ľudia aj napriek premenovaniu naďalej volali Čeka. Bývalému poľskému šľachticovi hovorili veľmi trefne Železný Felix. Dzeržinskij zodpovedal za bezpečnosť štátu – aspoň to naznačovalo oficiálne označenie jeho postavenia. V praxi to znamenalo, že sledoval a trestne stíhal opozíciu v rámci hraníc Sovietskeho zväzu a velil spravodajským operáciám v zahraničí. Alexandru Kollontajovú prekvapilo, že Stalin pozval na stretnutie aj Dzeržinského. A znepokojilo ju to ešte o čosi viac. Zriedkakedy bola prítomnosť obávaného šéfa Čeky dobrým znamením. Domnievala sa, že témou schôdzky budú sovietsko-nórske vzťahy a štátna bezpečnosť nebola v takomto prípade zvyčajnou súčasťou agendy. Ale nik nevedel, s čím je schopný súdruh Stalin vyrukovať.

Čičerin a Dzeržinskij boli Stalinovými mužmi, veril im a oni mu to oplácali lojalitou. Keď pristúpila k stolu, vstali a oficiálne sa s ňou zvitáli – napriek tomu, že ich oboch pomerne dobre poznala. Všetci sa spoločne pričínili o víťazstvo revolúcie a bojovali na jej strane bok po boku.

Generálny tajomník sa usadil za vrchstolom a otvoril schôdzku.

„Uznanie sovietskej vlády v zahraničí máme teraz na dosah ruky. Napriek tomu, že naša ekonomika je silná a sme na ceste stať sa veľmocou, je v našom záujme zintenzívniť obchod so zvyškom Európy a v neposlednom rade aj so Spojenými štátmi americkými. Nepotrebujeme, aby nás kapitalisti akceptovali, ale medzinárodné uznanie nám umožní šíriť revolúciu do ďalších krajín. Súčasne by zvýšenie obchodu posilnilo náš export.

Súdruh Čičerin mi povedal, že v mnohých európskych krajinách pôsobia hnutia, ktoré si želajú, aby ich vlády oficiálne uznali Sovietsky zväz. Som presvedčený o tom, že ak to spraví niekoľko krajín,

ostatné sa poponáhľajú a uznajú nás tiež. Súdruh Dzeržinskij má – ako všetci viete – vo väčšine týchto krajín agentov a z toho, čo mi vraví, vyplýva, že ako prvá vyrukuje s uznaním Veľká Británia. Potom budú nasledovať Taliansko, Belgicko a Nórsko – v týchto krajinách sú ľudia, ktorí na tom pracujú.

A tým sa dostávame k téme našej schôdzky, Alexandra Michailovna. So záujmom som si prečítal tvoju správu o situácii v Nórsku. Bola by si taká dobrá a informovala nás, ako Sovietsky zväz v súčasnosti vnímajú Nóri?“

Stalinovi nemizol úsmev z tváre a Alexandra Kollontajová sa nevdojak cítila ako študentka, ktorú skúšajú a hodnotia. Ak neobstojí, je dosť dobre možné, že sa jej nepodarí kúpiť si lístok naspäť do Kristianie.

„Súdruh generálny tajomník, osobne sa domnievam, že v Nórsku sa nálada priklonila v prospech uznania našej vlády. Premiér Abraham Berge a minister zahraničných vecí Christian Fredrik Michelet by to radi spravili, stále však ešte pochybujú. V koalícnej vláde sú zastúpení Liberálni ľavičiari a pravica, čisto ideologicky sa k boľševikom stavajú nepriateľsky. Na druhej strane sú to strany, ktorých volebnú základňu tvoria podnikatelia. Sú si vedomí toho, že ich k tomu bude nútiť potreba zaistiť si obchodné príležitosti na východe. Navyše nás solídne podporuje nórske robotnícke hnutie. Vďaka našej podpore je stále silnejšie, čo tiež prispieva k tlaku na nórsku vládu.“

Alexandra Kollontajová si uvedomovala, že sa vyjadruje strojene a cítila, ako ju začína zalievať pot.

Felix Dzeržinskij otvoril ústa, že prehovorí – prvý raz odvtedy, ako vkročila dnu.

„Pokiaľ viem, Vidkun Quisling uverejnil minulý mesiac v akýchsi nórskejších novinách zápalistý úvodník v prospech uznania Sovietskeho zväzu, je tak?“

„Správne. Vidkuna Quislinga považujú v Nórsku za čudáka. Je to samotár, ale je pomerne známy, zapája sa do politických debát. Tie noviny, do ktorých písal o potrebe uznania, sa volajú *Tidens Tegn*, a vo svojom článku zašiel ďalej, ako bolo mnohým milé.“

„Quislinga poznáme. Sám som sa s ním stretol a zložka, ktorú

o ňom viem, je pomerne hrubá. Ako študent dosahoval vynikajúce výsledky na Nórskej vojenskej akadémii, má za sebou krátku dôstojnícku kariéru, dotiahol to len na kapitána, pôsobil ako spravodajský dôstojník v Helsinkách a zúčastňoval sa na humanitárnych prácach v Rusku a na Ukrajine. Hovorí plynule po rusky. Chvíľu bol dokonca pravou rukou Fridtjofa Nansena pri pomocných prácach, ktoré organizoval na Ukrajine. Podľa hlásení sa dokonca v Charkove oženil so svojou druhou manželkou, zatiaľ čo bol ešte stále zosobášený s manželkou číslo jeden – mimochodom z toho istého mesta. A teraz pracuje – pokiaľ viem – pre Nansena na Balkáne. Áno, na Quislinga máme dosah. A v minulosti nám už preukázal potajme zopár služieb. Myslíš si, že by nám mohol byť na úžitok aj v Nórsku, súdružka Kollontajová?“

Alexandra Kollontajová pokrútila hlavou.

„Sotva, súdruh Dzeržinskij. Doma ho majú za samotára, nemá výraznejší politický vplyv. Vlastne si myslím, že nie je v našom záujme, aby Quisling pokračoval v propagácii uznania Sovietskeho zväzu.“

Zdalo sa, že ich rozhovor ťažko skúša trpezlivosť Josifa Stalina. Už sa neusmieval tak naširoko ako predtým.

„Čiže, čo by sme mali podľa teba spraviť, aby sme získali pre našu vládu uznanie, súdružka Kollontajová?“

„Nórska vláda nie je ochotná uznať Sovietsky zväz bez toho, aby za to niečo dostala. Ak to chceme docieľiť, musíme dať Nórom niečo, čo veľmi chcú.“

„A čo by to malo byť?“

„Špicberg. Iste si spomínate, súdruh generálny tajomník, že takzvanú Špicberskú dohodu podpísali pred takmer štyri rokmi. Krajiny Dohody udelili Nórsku suverenitu na Špicbergoch a okolitých ostrovoch. Niekoľkokrát sme proti dohode protestovali a postupne hraničil tón medzi našimi krajinami s agresivitou. Zastávame názor, že Špicberg by mali byť naďalej *terra nullius* – územím nikoho. A vec sa má tak, že Špicberská dohoda nemá pre Nórov veľký význam, kým ju neuzná aj Sovietsky zväz. Sme teda kľúčom k tomu, aby Nórsko mohlo ťažiť zo suverenity na Špicbergoch aj v praxi. Veľmi to chcú, a to je naša šanca prinútiť Nórsko k tomu, aby uznalo našu vládu. Už

sa o tom – podľa mojich prameňov – rozprávalo potajme v nórskej vláde i na pôde národného zhromaždenia.“

Josif Stalin zamyslene hľadel na sovietskú obchodnú vyslankyňu v Kristianii.

„Chceš teda k tomu pristúpiť ako k obchodu s koňmi... uznanie vymeniť za naše prijatie Špicberskej dohody?“

Kollontajová prikývla a spýtavo sa zahľadela na Georgija Čičerina. Ľudový komisár pre zahraničné veci už poznal Kollontajovej názor a v telegramoch, ktoré medzi nimi kolovali, sa k nemu postavil pomerne odmietavo. Na okamih zauvažoval a potom sa veľmi vážne obrátil ku generálnemu tajomníkovi.

„Súduh Stalin. So všetkou úctou by som to označil za zlý nápad. Z niekoľkých dôvodov. Predovšetkým je nemysliteľné, aby sa Zväz sovietskych republík nechal vydierať takou malou a bezvýznamnou krajinou. Po druhé – vojna v Európe ukázala, že Špicbergy majú strategickú polohu. Ak bude Nórsko kontrolovať súostrovie a navyše aj svoje územie na pevnine, budú môcť sledovať a v najhoršom prípade aj napadnúť našu severnú flotilu. Sovietske lode, ktoré budú chcieť preplávať do Atlantického oceánu, by museli plávať medzi Špicbergmi a nórsym pobrežím. A napokon: na Špicbergoch sú bohaté ložiská uhlia. A to naliehavo potrebujeme – v neposlednom rade aj v severnom Rusku. Bolo by výhodnejšie dovážať ho tam zo Špicbergov, ako ho dopravovať dvetisíc či tritisíc kilometrov z Ukrajiny a Gruzínska.

Skôr si myslím, že by sme mali prinútiť Nórov podeliť sa s nami o Špicbergy v rámci bilaterálnej dohody, ktorá odsunie bokom Špicberskú dohodu. To nám umožní časom Nórov vmanévrovať tam, kde ich chceme mať.“

Alexandra Kollontajová cítila, ako jej udiera krv do líc a hrdla.

„Samozrejme, že si uvedomujem to, čo vraví súduh Čičerin. Súčasne sme však za posledné roky nepreukázali významnejší záujem o ostrovy v praxi – len sme protestovali proti Špicberskej dohode. Pripomínam, že dohoda predovšetkým ustanovila na Špicbergoch demilitarizovanú zónu. Preto sa nestotožňujem s vojenskými obavami súduha Čičerina. Navyše umožňuje občanom všetkých krajín, ktoré dohodu podpíšu, ťažbu na súostroví. Severné Rusko teda môžeme

zásobovať uhlím zo Špicbergov, aj keď budú nórskym teritóriom. Vec sa má v podstate tak, že len to, že sme dohodu neuznali, stojí v ceste nášmu prístupu k uhlíu. A – ak som to správne pochopila, súdruh generálny tajomník – hlavným bodom programu je dnes uznanie našej vlády Nórmí, či nie?“

Alexandra Kollontajová si na okamih pomyslela, že zašla príďaleko, keď sa však pozrela na generálneho tajomníka, videla, že súhlasne prikyvuje.

„Domnievam sa, že budeme musieť uznať Špicbergý za nórské územie. Ak nás len to delí od uznania našej vlády Nórskom. Je to síce malá a bezvýznamná krajina, ale teraz je dôležité, aby sme v Európe spustili prosovietsku vlnu. Nepáči sa mi, že sa musíme tak ľahko poddať, veru nie. Ako viete, súdruhovia, my komunisti uvažujeme v dlhodobom horizonte. Bol by som rád, keby sme mali v rukách nejakú kartu, ktorú by bolo možné vytiahnuť, aby sme si poistili naše záujmy z dlhodobého hľadiska. Nemôžeme na Nórov nejako zatlačiť, dosiahnuť viac, prípadne si zaistiť Špicbergý na neskôr?“

Kollontajová si zahryzla do pery. Obávala sa, že to príde. Prirodzene, vedela prinajmenšom o jednom slabom bode v nórskom vládnom aparáte. A napadlo jej, ako toto slabé miesto využiť. Vyžadovalo si to síce prijať opatrenia, ktoré sa jej priečili, no bola členkou komunistickej strany a v Kristianii zastupovala Sovietsky zväz – nuž bolo jej povinnosťou využiť všetky dostupné prostriedky. Všimla si, ako sa Felixovi Dzeržinskému zablykli zuby vo vlčom úškrne. Šéf Čeky pochopil, kam smeruje. Alexandra Kollontajová to vzdala.

„Som rada, že ste sa ma na to spýtali, súdruh Stalin. Samozrejme, mám predstavu o tom, ako by bolo možné poistiť naše záujmy. Síce nedostaneme Špicbergý zajtra ani budúci rok. Ide o beh na dlhú trať. A ako ste i vy povedali, súdruh Stalin, pracujeme a uvažujeme o veciach z dlhodobého hľadiska. Pri realizácii tohto plánu by som potrebovala podporu súdruha Dzeržinského, pomôcť by mi mohlo jeho zahraničné oddelenie – *innostranny otдел*. Som si istá, že disponuje vhodnými agentmi. Okrem toho potrebujem, aby bol v pohotovosti pripravený kuriér, ktorý prinesie príslušný dokument z Kristianie do Moskvy hneď, ako plán zrealizujem.“

Josif Stalin sa už opäť usmieval.

„Tak sme sa teda dohodli. Viac toho o tom pláne vedieť nemusím, zaujímajú ma len výsledky. Hneď, ako Nóri uznajú našu vládu, necháme im Špicbergy – nateraz.“